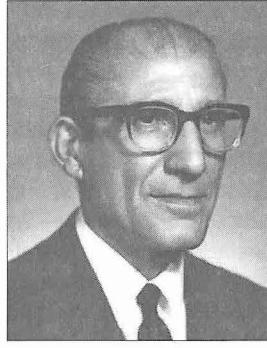

çalığı yapan Yozgatlı Ahmed Bahâeddin Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Işıklar Askerî Lisesi'ni 1931'de bitirdikten sonra Ankara Ziraat Fakültesi'nden mezun oldu (1935). 6 Eylül 1935'te Nazilli Pamuk Üretim Çiftliği'nde asistan olarak başladı-ğı memuriyeti Ankara (1936), Bursa (1937-1938), Eskişehir (1938-1939) ve Konya'da (1939-1940) tohum ıslah istasyonlarında devam etti. 1942-1944 yıllarında Borno-va'da şeflik ve müdürlük görevlerinde bulundu. 1944-1945'te Malatya ziraat müdürü oldu. Aynı yıl Türkiye Ziraat Donatım Kurumu personel müdürlüğüne ve ardından Ziraat Vekâleti Zât İşleri müdür muavinliğine tayin edildi. 1948'deki bakanlık müfettişliği görevini bir yıl sonra ikinci defa Ziraat Donatım Kurumu personel müdürlüğü takip etti. Aynı kuruluştaki müşavir (1955) ve başmüşavir (1962) olarak çalıştıktan sonra 5 Haziran 1972'de emekli oldu.

1960'ta çalıştığı kurum tarafından incelemelerde bulunmak üzere Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'ya gönderilen Sürelsan, 1968-1972 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dinî Türk müzikisi öğretim görevliliği yaptı. 1961'de girdiği Ankara Radyosu'nda (1964'ten sonra Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu) çeşitli görevlerde bulundu. Haziran 1973'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Türk sanat müziği uzmanı ve Repertuar Kurulu başkanlığına, 1975'te Ruşen Ferit Kam'dan boşalan Ankara Radyosu klasik koro şefliğine getirildi. Aynı kurumda Türk müzikisi tarihi ve form bilgisi dersleri okuttu. Temmuz 1975'te Kültür Bakanlığı Türk Müzikisi Komisyonu üyeliğine seçilişinin ardından 1977'de sağlık sebepleriyle Antalya'ya yerleşti ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Antalya Bölge Müdürlüğü'ne bağlı sözleşmeli uzman sıfatıyla çalıştı. Aynı zamanda Akdeniz Üniversitesi Türk Sanat Müziği Korusu şefliği görevini de yürüttü. 1991'de devlet sanatçılığı unvanının verilmesinin yanı sıra Türkiye Yazarlar Birliği'nce yılın kültür adamı seçildi. Aynı yıl Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından adına kurulan konservatuvardaki koro şefliği ve müzikî hocalığı görevini ölümüne kadar sürdürdü. 12 Nisan 1998'de Antalya'da vefat eden Sürelsan'ın cenazesi iki gün sonra Kalekapısı Camii'nden kaldırılarak Yeni Mezarlığa defnedildi.

İsmail Baha Sürelsan bestekârlığı, hocalığı ve özellikle araştırmacılığıyla dönemin müzikşinasları arasında önemli bir yere sahiptir. Evlerinde çeşitli sazların icra

İsmail
Baha
Sürelsan

edildiği bir ortamda yetişmiştir. Bağlama ve kanunla başladığı ilk müzik çalışmaları tamburla devam ettirdikten sonra 1927'de Kanûnî Sâim Bey'den kanun dersleri almaya başlamıştır. Çocukluğunda Bursa'da çeşitli müzikî meclislerinde bulunmuş ve tekkeler kapatılıncaya kadar (1925) mukabele günlerinde Bursa Mevlevihânesi'ne devam etmiştir. Notayı lisedeki müzikî hocası Mustafa Rahmi Bey'den (Ottoman) öğrenen Sürelsan 1945'li yıllardan itibaren Ankara Türk müzikisi çevrelerinde tanınmıştır. Ankara'daki evinde düzenlediği cumartesi toplantıları müzikî, edebiyat ve sanat etrafında akademik düzeyde uzun yıllar devam etmiş ve pek çok sanatçının yetişmesinde mektep vazifesi görmüştür. İlk defa 27 Mart 1938 tarihinde Bursa'da verdiği Türk müzikisi konulu açıklamalı ve uygulamalı konferansları daha sonra Ankara'da sürdürmüş ve bunları hayatı boyunca devam ettirmiştir. 1961'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde başladığı Türk müzikisi konferanslarını Sosyal Bilimler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi, Kız Teknik Öğretmen Okulu, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı, Millî Kütüphane gibi kurumlarda sürdürmüştür. Bu çalışmalarına önce Ankara'da, daha sonra Antalya Radyosu'nda hazırladığı açıklamalı koro programları da ilâve edilebilir. Bu konferanslarda aynı zamanda iyi bir klasik koro yöneticisi olarak tanınmıştır.

Sürelsan, Türk müzikisi üzerine yaptığı yayınlarda araştırmacı kimliğini de ortaya koymuştur. Bu konudaki makaleleri *Ata Yolu* (Antakya), *Yeni Meram* ile (Konya) *Âhenk*, *Medeniyet*, *Karar*, *Son Dakika* (Ankara) ve *Dünya* (İstanbul) gazetelelerinde; *Mızrap*, *Musiki*, *Musikî ve Nota*, *Türk ve Batı Müzikisi*, *Türk Edebiyatı* (İstanbul) ve *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, *Bayrak*, *Hisar*, *Millî Kültür*, *Töre* (Ankara) dergilerinde yayımlanmıştır. *Ahmed Râsim* ve *Musikî* adlı eserinin yanı sıra (Ankara 1977) Ankara

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuttuğu ders notları *Dini Türk Musikisine Giriş* adıyla yayımlanmış (Ankara 1972), ayrıca "Kantemiroğlu ve Türk Müzikisi" başlıklı bir araştırması neşredilmiştir (*Dimitrie Cantemir*, Unesco Türkiye Millî Komisyonu, Ankara 1975, s. 73-108). Onun yayımlanmamış *Rahmi Bey* adlı bir eserden de bahsedilmektedir.

İsmail Baha Sürelsan'ın nefes, ilâhî, merişye, peşrev, beste, yürük semâî ve şarkî formlarında doksan iki eser bestelediği tesbit edilmiştir (bunlardan yetmiş dokuzunun listesi için bk. Öztuna, II, 322-323). Güftelerinde vezin, anlam ve ritim uyumu dikkat çekmektedir. Her biri makam seçimindeki başarısının örneği olan, özellikle şarkıların teşkil ettiği bestelerinde klasik tavır hissedilir. İlk eseri 1950'de bestelediği, "Gönül her gördüğün dildâra birden müptelâsın" mısraıyla başlayan tâhir-büselik şarkısı olup bestelerinde daha çok Fuat Uluç, Mahmut Nedim Güntel ve Halit Üzel'in güftelerini tercih etmiştir. Bestekârlıktaki en verimli dönemini 1950-1960 yıllarında yaşayan Sürelsan'ın besteleri arasında, "Gönlüm düşüyor çırpınarak gizli kemende" ve, "O tebessüm o tavırlar o levendâne hıram" mısralarıyla başlayan acem-aşiran, "Güle sor bülbüle sor hâlimi hicrânımı dinle" mısraıyla başlayan büselik, "Yaz günleri en tatlı hayaller gibi geçti" mısraıyla başlayan nihavend ve, "Ay gül-sün ufuktan sana sen bak ona gül de" mısraıyla başlayan rast şarkısı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuvarında icra edilen eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları Külliyyatı Sayı: 17: İ. Baha Sürelsan*, İstanbul 1962; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 580-583; *TSM Sözlük Eserler*, tür.yer.; Özalp, *Türk Müzikisi Tarihi*, II, 335-337; Lâika Karabey, "Sürelsan Mektebi", *MM*, sy. 141 (1959), s. 260-261, 271; Oskay Alptürk, "Röportaj: İsmail Baha Sürelsan", *Musikî ve Nota*, sy. 16, İstanbul 1971, s. 27; Öztuna, *BTMA*, II, 321-323.

NURİ ÖZCAN

SÜREYYÂ (السُّرَيَّا)

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında daha çok mecaz ve teşbih unsuru olarak zikredilen parlak bir yıldız kümesinin adı.

Arapça olan Süreyyâ adı Türkçe'de Ülker, Farsça'da daha çok Pervîn diye geçer. Farsça perve kelimesiyle Nûşîrevân'ın torunu olan Hüsrev'in lakabı Pervîz de Fars

edebiyatında Süreyyâ için kullanılmıştır (Şükûn, I, 468). İlm-i nücûma göre Süreyyâ, içinde yer alan yıldızlar öküç (boğa) şeklini meydana getirdiğinden Sevr adıyla anılan burcun sırt / hörgüç kısmında iki sıra halinde dizilmiş altı veya yedi yıldızdan meydana gelen açık bir kümedir. Diğer bir görüşe göre Süreyyâ, Hamel burcunun kuyruğunda sıralanmış olup üzüm salkımı veya gerdanlık gibi görünür, ayın menzillerinden en meşhuru ve üçüncüsü sayılır. Araplar'ın Câhiliye döneminde kutlu saydıkları yıldızlardan biri de Süreyyâ'dır. Yahudilerce de kutsal kabul edilen bu yıldız kümesi ayrıca "yedi kız kardeş" veya "peren" adıyla da anılmaktadır. Yedi yıldızdan meydana gelmesi sebebiyle "benâtü-na'ş" adlı yıldız kümesiyle karıştırıldığı görülmektedir. Yunan mitolojisine göre bu yıldızlar Atlas ve Pleione'un yedi kızı olup sonradan yıldız halini almıştır. Altısı tanrılarla evlenen bu kızlardan sadece Merope bir ölümlü ile evlendiği için utancından parlaklığını kaybetmiş ve bu yüzden bazar görünmez olmuştur.

Süreyyâ adı Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmemekle birlikte bazı müfessirler, Necm sûresinin ilk âyetinde üzerine yemin edildiği için sûreye adını veren "necm" kelimesiyle Süreyyâ'nın kastedildiğini ileri sürmüşlerdir. Buna sebep olarak da her iki kelimenin Arapça'da "parlak yıldız" mânâsına gelmesinden hareketle, yaygın isimlendirmede necm kelimesinin "ahd-i zihni lâmi" ile zikredilmesi halinde parlaklığı çıplak gözle görülen ve diğerlerinden farklı birçok özelliğe sahip olan Süreyyâ yerine kullanılması gösterilmektedir. Ayrıca Süreyyâ yıldızların en göze çarpanı ve menzillerin en meşhuru olduğu için bu kanata varıldığı belirtilmektedir. Târik sûresinde (86/3) geçen "en-necmü's-sâkıb" (karanlığı delip geçen yıldız) ibaresi de bazı müfessirlerce Süreyyâ diye yorumlanmıştır. Süreyyâ hadislerde de yer almıştır. Bunlardan Buhârî ("Tefsîr", 62/1) ve Tirmizî'de ("Menâkıb", 71) mevcut bir hadiste, aslen hristiyan olan Selmân-ı Fârisî'nin Hz. Muhammed'in risâletle görevlendirildiğini duyunca iman etmek üzere Acem diyarından Medine'ye gelerek müslüman olması dolayısıyla Resûl-i Ekrem'in, "İman Süreyyâ yıldızı kadar uzakta da olsa bazıları her türlü gayreti göstererek onu elde eder" dediği belirtilmektedir. Hadiste Süreyyâ, uzaklığından veya yüksekliğinden kinaye olarak erişilmesi güç bir yerde bulunmayı ifade etmekte, iman ise onun parlaklığına teşbih edilerek hidayet nurunun aydınlığının kuvvetine vurgu yapılmakta-

dır. Süreyyâ'nın bu özellikleri daha sonra bütün Doğu edebiyatlarında yer almıştır. Sahih kaynaklarda rastlanmayıp halk arasında hadis diye zikredilen, "Ülker sabahleyin doğarsa âfet kalkar" rivayeti İsrâiliyat'a dayanan folklorik bir bilgi olmalıdır.

Divan edebiyatında Süreyyâ ve Pervîn yanında Ülker isminin de kullanıldığı bu yıldız kümesi edebî metinlerde tek bir yıldız gibi de zikredilmektedir. *Tuhfe-i Vehbî*'deki, "Gök sipihr oldu Zühâl keyvan Utârid tîr imiş / Ülker'e Pervîn derler arş-ı a'lâ kerzman" beyti bu yıldızın Doğu edebiyatlarında rastlanılan diğer isimlerini bir araya toplamaktadır. Şeyhî'nin, "Pervîn tabakta nukl düzer Zühre sâz-ı çeng" mısraında yıldızın Farsça ismi kullanılmış ve gökyüzündeki dizilişinden hareketle parılayan bir tabağa sıralanmış yiyeceklerin görünümü Süreyyâ'ya benzetilmiştir. Yedi yıldızdan meydana geldiği şeklindeki kabul ise Mehmed Âkîf'in Çanakkale şehidleri hakkındaki şiirinde yer alan, "Ebr-i nîsânı açık türbene çatsam da tavan / Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan" beytinde ifadesini bulmuştur. Yine onun, "Said Paşa İmamı" şiirinde sıra sıra dizilen, rengârenk fener ve kandillerle aydınlatılmış sultan yalısını anlatırken, "Yalının cephesi Ülker gibi baştan başa nûr" mısraında Ülker adının kullanıldığı görülmektedir. Türkçe'de "yediger, yedigen, yedi kardeş, yedi kandil", bazı bölgelerde "topçalar" gibi isimlerle de anılan bu yıldız kümesi halk edebiyatının pek çok türünde yer almıştır.

Bu küme ile ilgili olarak divan edebiyatında "ıkd-ı Süreyyâ, menzil-i / menâzil-i Süreyyâ, mirfak-ı Süreyyâ" gibi tamlamaların kullanıldığı görülmektedir. İki sıra halinde dizilmesi sebebiyle bu edebiyatta parlaklık ve düzgün sıralanışına işaret edilen, tesbih, sürü, salkım, başak (hûşe), sohbet meclisi (bezm) ve bu mecliste toplananlar (yârân-ı bezm), nazm, sevgilinin boynunda parılayan mücevher gerdanlık (ıkd) ve sevgilinin parlak dişlerine (dendân) müşebbehün bih olan Süreyyâ aynı zamanda çiğ tanesine (jâle) benzetilmiştir: Nevî'nin, "Takıp resenin keheşan kursuna mâhın / Kapmağa onu tîzidi dendân-ı Süreyyâ" beyti dişe; "Tutalım jâleyi gökten inermiş / Senin Pervîn'ine olur mu hemtâ" beyti jâleye benzetilmesine örnektir.

Divan şairleri, bu yıldız kümesini küçük-
lûğü ve yuvarlaklığı sebebiyle sevgilinin yüzündeki benlere de benzetmişlerdir. Ahmed Paşa'nın, "Ben mi yüzünde yâ bulmuş mâh ile Pervîn kıran / Saç mı yâ alında olmuş nûr ile zulmet karîn" beyti bir dolu-

nay parlaklığındaki sevgilinin yüzünde dizilmiş benlerin bir araya gelmesi (kıran) sûretiyle ortaya çıkan güzelliğe yapılmış bir işarettir. Yine onun, "Gösterirse yüzünün benlerin ol Zühre-cebîn / Nice baş koyduğum ay ile Süreyyâ göresin" beyti yüz-ay-ben-Süreyyâ ilişkisini ve bunları bir arada zikretmekten doğan tenâsübü ortaya koymaktadır. Ayrıca sevgilinin veya memdûhün giydiği çizme üzerinde kabara denilen ve raptiye gibi yuvarlak başlı çivilerle yapılan göz alıcı madenî nakışlar da Pervîn gibi parlar. Bazan bu yıldız kümesi, atlas kumaş olarak düşünülen gökyüzündeki göz kamaştıran işleme ve nakışlarla damgaya veya kıymetli kumaşların değerini belirtten kumaş damgasına benzetilmektedir.

Kaside ve gazellerde yer alan kozmik unsurlar arasında sıkça temas edilen Süreyyâ, mi'râciyye ve ramazâniyyelerle eski kozmogoniden bahseden manzum-mensur eserler yanında *Ma'rîfetnâme* ve *Muradnâme* gibi ansiklopedik eserlerde de geçmektedir. Ramazâniyyelerde mahyalar Süreyyâ yıldızına benzetilir. Türün en tanınmış örneği sayılan ramazâniyyesinde Sâbit, "Eşkâl-i Süreyyâ-yı felek yeknesak üzre / Mâhiyyesi her gece bunun başka nişandır" derken ramazan gecelerinin karanlığında minareler arasında her gece Süreyyâ yıldızı gibi parlayan, ancak biçimi veya yazısı daima değişen mahyaların şekli sabit olan bu yıldızdan üstün olduğunu belirtir. Süreyyâ pek çok yıldızdan yüksekte bulunduğu için mekânı / derecesi yüksek olan kişi yahut varlıklar veya iki farklı konumda bulunanlar arasında mukayese için kullanılmıştır: "Görüp bu silk-i mer-vârid-i pür-tâbî hicâbından / Acebdir hâke salsa ger felek ıkd-ı Süreyyâ'yı."

Benâtü na'ş ile birlikte zikredildiğinde Süreyyâ derli toplu olmayı, Benâtü na'ş ise perişanlık ve dağınıklığı ifade eder. Sünbülzâde Vehbî'nin, "Necm-i bahtım cem'ü tefrîk üzredir gerdûnda kim / Geh benâtü'n-na'şa benzer gâhi Pervîn olmada" beyti buna bir örnektir. Nevî'nin, "Gelmessin ikisi bir yere benâtü'n-na'şın / Belki cem'iyet-i Pervîn'i perîşân olsun" beyti de benzer bir örnek olduğu gibi aynı zamanda şairin hicvedici kaleminden çıkmış bir bedduadır.

Arapça'da darbimesel olarak, "Ülker akşam vakti doğarsa çoban örtü ister" denilir. Çünkü o zaman güneş Ülker'in karşısında Akrep'ten önce bulunduğundan güneşin batmasıyla Süreyyâ hemen doğuverir. Yine Arapça'da kullanılan ve Osmanlı

Türkçesi'ne de geçen "eyne's-serâ ve's-Süreyyâ" ("beyim nerede, ben nerede; ben neredeyim, sen neredesin!") tabiri yaygın bir darbimeseldir. Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında yazılmış Arapça şiirlerde Süreyyâ yıldızından birçok şiirde söz edilmiştir (*DİA*, XXII, 126). Ayrıca ilm-i felek ve ilm-i ahkâm-ı nücûm konularında kaleme alınmış eserlerde Süreyyâ'ya yer verildiği görülmektedir. Bu şiirlerde Süreyyâ yıldız takımı bir şeyin erişilmezliği, uzaklığı, yüceliği veya parlaklığını anlatmak için mecazi kullanımlara ve darbimesellere konu olmuştur. Nitekim Araplar'da "Süreyyâ'dan daha uzak" atasözü bulunduğ gibi İmru'ülkays b. Hucr muallakasında Süreyyâ yıldız takımını dizisi arasına eşit aralıklarda iri, parlak ve değerli mücevherlerin yerleştirildiği kemere / gerdanlığa benzetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat*, I, 461, 468, 469; Nevî, *Divan* (haz. Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri), İstanbul 1977, s. 15, 237; Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divanını Tetkik*, İstanbul 1964, s. 244; Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984, s. 216; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlili)*, Ankara 1987, s. 438-439; a.mlf., "Benâti Na's", *DİA*, V, 431; M. Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divânı'nın Tahlili*, Ankara 1990, s. 333-334; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 74, 332; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 324, 363; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 533-534; Pakalın, II, 772; III, 299; Tefvîk Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *DİA*, XXII, 125-126; a.mlf., "İlm-i Felek", a.e., XXII, 126; Dihhudâ, *Lûgatnâme* (Muft), IV, 4858; V, 6380.

MUSTAFA UZUN

SÜRGÜN

Bir kişinin veya bir topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur tutulmasıdır. Kelime hakkında bu ceza veya tedbirin uygulandığı kişi ve gönderildiği yeri de ifade eder. Arapça'da bu anlamda kullanılan başlıca kelimeler *nefy*, *celâ'* / *ic-lâ'* ve *tağrîb*dir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde insanları yurtlarından çıkarma (ih-râc) eyleminden sıkça söz edilmekle birlikte bu kelimelerden (*celâ'*) (topluluğun sürgün edilmesi) bir âyette (el-Haşr 59/3) ve "nefy"den türeyen bir fiil hırâbe suçuna verilecek sürgün cezasıyla ilgili olarak yine bir âyette (el-Mâide 5/33) geçmektedir. Hadislerde ise tağrîb, nefy, iclâ ve türev-

leri yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğrb", "nfy", "cly" md.leri). Sürgün bir ülkeden başka bir ülkeye olabileceği gibi aynı ülke içinde kişinin doğup yaşadığı veya yerleştiği yerden başka bir bölgeye gönderilmesi biçiminde de gerçekleşebilir. Toplu sürgün uygulamasına genellikle siyasal veya sosyal gerekçelere bağlı olarak doğabilecek zararlara karşı önlem niteliğinde ve bilhassa kamu düzeninin korunması amacıyla başvurulur; literatürde bu tür sürgün uygulamaları daha çok "tehcir" kelimesiyle ifade edilir. İskân amaçlı sürgünler, yerleşik hale getirilmesi istenen göçebe toplulukların belli bir yerde ikamete zorlanması şeklinde tarihte sıkça rastlanan uygulamalardır. Toplu sürgünlerin bir diğer örneği, özellikle savaşlar sonunda yenilen taraf halkının yaşadığı yerden başka yere gitmek zorunda bırakılmasıdır. Gönlüllü sürgünde de kişi yaşadığı yeri terkmediği zaman hukukî ya da sosyal başka bir yaptırımla karşılaşacağı için doğrudan veya dolaylı bir zorunluluk hali sürgünün temel unsurudur. Ülke dışına yapılan sürgün uygulamaları neticesinde kişiler vatandaşlık haklarını kaybedebilmekte, hatta mal varlıklarına el konulabilmektedir.

Sürgün uygulamasının kökeni ilkel ceza hukuku dönemlerine uzanmaktadır. Sürgün cezasının Hammurabi kanunlarında yer aldığı, Sumerler, Asurlular, Hititler, Persler, Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından uygulandığı bilinmektedir. Eski Yunan'da sürgün cezası adam öldürme suçu için sıkça uygulanır, siyasî suç mahkûmları on yıl süreyle sürgün edilirdi. Erken dönemde Roma'da ölüm cezasına çarptırılan bir vatandaş sürgün edilmeye razı olursa bu cezadan kurtulabiliyordu. Roma İmparatorluğu'nca belli adalar sürgün yeri olarak kullanılırdı. Bizanslılar sınırları içerisinde değişik kitlelere sürgün uygulayıp askerî, ekonomik ve sosyal yönden birtakım çıkarlar sağlıyorlardı. Câhiliye Arapları'nda da kabilenin örf ve âdetine aykırı davranmakta ısrar edenler sürgün edilirdi (Cevâd Ali, V, 591-592). Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde peygamberlerin yahut bir ülke veya belde halkının topluca oradan çıkarılması anlamındaki sürgünle ilgili birçok atıf vardır. İslâm tarihinde ve özellikle Osmanlılar döneminde gerek bir topluluğa yönelik gerekse hukukî yaptırım niteliğindeki sürgün geniş bir uygulamaya alanı bulmuştur (aş.bk.). Batı ülkelerinin uyguladığı sürgünler kolonileşme tarihi boyunca sürmüş; İngiltere, Portekiz, İspanya, Fransa, İtalya, Rusya, Hollanda, Danimarka gibi devletler suçluları Amerika, Af-

rika, Brezilya, Avustralya gibi deniz aşırı ülkelere sürgün etmiştir. Fransızlar için Fransız Guyanası, İtalya için Sicilya adası, Rusya için Sibirya önemli sürgün merkezleri olmuştur. İspanya'daki müslümanların ve yahudilerin XV-XVI. yüzyıllarda ülkeden zorla çıkarılması, bilhassa Rusya'nın XIX. yüzyıl boyunca Balkanlar ve Kafkaslar'daki müslüman ahaliyi tehcir etmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Kırım'daki bütün Tatarlar'ı sürmesi toplu sürgün uygulamalarının önemli örneklerindendir. Ulusdevletlerin ortaya çıkması ve devletle vatandaşları arasındaki bağın ilke olarak çözülemez olduğu yönündeki doktrinin benimsenmesinin ardından, işlenen suçlardan ötürü ülke dışına sürgün nâdiren uygulanır hale gelmekle birlikte halk hareketleri ve devrimler birçok siyasî sürgüne yol açmıştır. Diğer taraftan XX. yüzyıl uluslararası hukuku, ülkeleri işgal edilen ve ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan hükümet üyelerini iktidarı ilişkin iddialarını devam ettirmeleri durumunda meşrû hükümet şeklinde tanımış ve bunu ifade etmek için "sürgünde hükümet" kavramını geliştirmiştir.

İslâm hukukçuları cezaî yaptırım olarak sürgünün meşruiyeti hususunda görüş birliği içindedir. Bununla birlikte Kur'an ve Sünnet'te bazı suçlar için öngörülen sürgün cezasının mahiyeti, kimlere uygulanacağı, süresi ve uygulanacağı yer konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kur'an'da eşkıyalık (hırâbe) suçunu işleyenler için öngörülen cezaî yaptırımlar arasında nefiy de bulunmaktadır (el-Mâide 5/33). Ancak sözlükte "kovmak, uzaklaştırmak" anlamına gelen nefiy kelimesinin geçtiği "yeryüzünden nefyedilmeleri" ifadesinin eşkıyalık suçuna bağlanan bir ceza şeklinde hangi kavramsal içerikte kullanıldığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Hanefî mezhebi bunun söz konusu fiili işleyenlerin hapsedilmesi mânasında olduğunu kabul etmektedir; çünkü amaç suçluların halka zarar vermesinin engellenmesi olup bu da ancak hapis yoluyla gerçekleşebilir. Hanefî mezhebine göre hapis cezası yol güvenliğini ihlâl eden, fakat henüz adam öldürmeden ve mal gasbetmeden yakalanan suçlulara had olarak uygulanır (Serahşî, IX, 135). Mâlikî mezhebinde eşkıyalık suçunu hangi şekilde olursa olsun işleyenlere verilebilecek cezalardan biri olan nefiy, onların bulunduğu yerden en az seferîlik şartının gerçekleşebileceği uzaklıktaki bir yere gönderilmesi ve orada tövbe ettikleri anlaşıncaya kadar hapsedilmesi biçiminde yorumlanmıştır (Desûkî, IV, 349-350).